

KS. WITOLD KUJAWSKI

NASTĘPSTWA ROZBIORÓW POLSKI W DIECEZJI WŁOCŁAWSKIEJ

Osiemnastowieczny porządek stosunków kościelnych w Polsce zburzyły wydarzenia polityczne, jakimi były rozbiory Polski w 1772, 1793 i 1795 r. W dotychczasowej praktyce podziały administracyjne kościelne nie brały pod uwagę granic politycznych i nieraz poszczególne diecezje w swoich granicach zawierały tereny należące do różnych państw. Teraz władze państw zaborczych dążyły do tego, żeby administrację kościelną podporządkować administracji państwowej i nie dopuścić, aby biskup będący poddanym jednego monarchy sprawował władzę kościelną nad poddanymi innego monarchy. Takie stanowisko, zajmowane już wcześniej, sformułowały ostatecznie w tzw. konwencji Petersburskiej w 1797 r.¹

Diecezję wrocławską (nazywaną wówczas kujawsko-pomorską) dotknęło to zaraz po pierwszym rozbiorze, w następstwie którego archidiakonat pomorski, chociaż jeszcze bez Gdańska, został włączony do państwa pruskiego². Wprawdzie nie spowodowało to jeszcze kanonicznego odłączenia go od reszty diecezji, bo zmiana granic diecezji leży wyłącznie w kompetencji odpowiedniej władzy kościelnej, ale dało okazję władzom pruskim do czynienia wielu utrudnień biskupowi wrocławskiemu i starań o rzeczywiste oderwanie od biskupstwa wrocławskiego Pomorza Gdańskiego, na którym oficjałat pomorski, czyli gdański, mający rangę generalnego, tzn. posiadający pełną władzę, funkcjonował³.

Element niemiecki na Pomorzu Gdańskim i wpływy na tym terenie zakonu krzyżackiego zmierzały do oderwania Pomorza od diecezji wrocławskiej i stworzenia tam odrębnej diecezji zależnej od Prus⁴. Nie udało się to Krzyżakom, ale do tej myśli powrócono po 30 XII 1772 r., a więc wkrótce po zaanektowaniu tej ziemi. Powstał projekt utworzenia pruskiej diecezji w Gdańsku⁵. Wprawdzie nie udało się przeprowadzić tego zamiaru, ale uniemożliwiano biskupowi wrocławskiemu swobodne wypełnianie jurysdykcji na Pomorzu. Sprawa była o tyle skomplikowana,

że miasto Gdańsk, gdzie do tej pory rezydował oficjał gdański, posiadający uprawnienia oficjała generalnego, pozostał jeszcze politycznie przy Polsce. Dlatego władze pruskie nie uznawały oficjała gdańskiego za zdolnego sprawować władzę w pruskiej części Pomorza, ponieważ był jeszcze poddanym króla polskiego.

Jakimś rozwiązaniem tej sprawy byłoby powołanie na żądanie pruskie osobnego oficjała dla zabranej części, który – jednak na mocy delegacji biskupa wrocławskiego – sprawowałby władzę kościelną dla archidiakonatu pomorskiego. Oficjałem gdańskim był wówczas Cyprian Kazimierz Wolicki, który ponadto od 1766 r. był biskupem sufraganem wrocławskim dla Pomorza i rezydował w Gdańsku⁶. Może król pruski zgodziłby się, aby biskup Wolicki zarządzał archidiakonatem pomorskim, ale ten nie zgodził się na złożenie przysięgi homagialnej na wierność państwu pruskiemu, podobnie jak i jego następca, oficjał, a także biskup sufragan, Maciej Garnysz⁷.

Sprawę w dalszym ciągu komplikowały zabiegi pruskie około odebrania archidiakonatu pomorskiego od diecezji wrocławskiej. Państwo pruskie bowiem nie chciało poprzestać na tym, że zajęło terytorium Polski oddzielające część pruską od reszty posiadłości Hohenzollernów⁸, ale pragnęło także pod względem kościelnym podporządkować je sobie. Zachętą było i to, że w miastach tej części Polski mieszkało dużo Niemców, i to protestantów. Pruski minister stanu Fincheustein w 1776 r. proponował, żeby w przypadku śmierci aktualnego biskupa wrocławskiego nie dopuścić jego następcy do objęcia rządów na Pomorzu i utworzyć nową diecezję. Zwracano się z tymi planami do rządu polskiego w 1780 r. i do Stolicy Apostolskiej w 1782 r., a nawet szukano pomocy w Rosji, argumentując, że caryca własną powagą tworzyła i znosiła biskupstwa. Atoli tak Stolica Apostolska, jak i rząd polski sprzeciwiły się planom niemieckim. Niechlubną rolę w tej sprawie odegrało duchowieństwo niemieckie z sąsiedniej diecezji chełmińskiej, gdzie biskupem był Karol Hohenzollern, który radził włączyć archidiakoniat pomorski do swojej diecezji⁹.

Wprawdzie te plany pruskie nie przyniosły rezultatów, ale z przyczyn wyżej wymienionych oficjał gdański nie mógł wypełniać swojej władzy na terytorium Prus. Celem zapewnienia opieki kościelnej nad wiernymi archidiakonatu pomorskiego, ówczesny biskup kujawsko-pomorski Antoni Kazimierz Ostrowski 15 III 1773 r.¹⁰ ustanowił oficjałem na zabraną część diecezji ks. Antoniego Lipińskiego¹¹, proboszcza z Tczewa i sędziego surogata gdańskiego, mianując go oficjałem tczewskim, dając tym samym początek nowemu urzędowi konsystorza generalnego w Tczewie. Po śmierci Lipiń-

skiego w 1774 r., na oficjała zostałznaczony ks. Franciszek Piechowski, który piastował ten urząd do 1778 r.¹² Ostatnim oficjałem tczewskim, bardzo oddanym sprawie polskiej, był ks. Wincenty Schulz, proboszcz z Subkowyh, skąd dojeżdżał do Tczewa. Gdy ten zmarł 22 listopada 1792 r.¹³, jego następcą został mianowany przez biskupa Rybińskiego 29 listopada 1792 r. Jan Kazimierz Bastkowski, kanonik lwowski i proboszcz w Starogardzie. Ponieważ biskup zdawał sobie sprawę z tego, że praktycznie Gdańsk już był włączony do Prus, a od 1790 r. gdańszczanie, głównie protestanci, byli zwolnieni z obowiązku udawania się do sądu konsystorskiego, Bastkowski był już przewidziany tak dla Gdańska, jak i Pomorza, chociaż początkowo otrzymał tytuł sędziego delegowanego. Był on oficjałem do czasu, kiedy w drugim rozbiore Polski Gdańsk został włączony do Prus i znowu oficjał gdański mógł sprawować władzę na Pomorzu¹⁴. Ostatecznie został uroczystie wprowadzony na urząd 29 listopada 1793 r.¹⁵

Od drugiego rozbioru cała diecezja włocławska znalazła się pod panowaniem pruskim i teoretycznie nie było kłopotów ze sprawowaniem zarządu w diecezji, tak jak przed 1772 rokiem. Od 1777 r. diecezję objął jej dotychczasowy sufragan z prawem następstwa, Józef Ignacy Rybiński, umiejętnie sobie radząc z rządem zaborczym, który utrudniał sprawowanie władzy kościelnej, często naznaczał swoich kandydatów na proboszczów, nie licząc się ze zdaniem biskupa czy uprzedzając jego nominację. Zdaje się, że w tym wszystkim maczał palce także biskup sąsiedniej diecezji, chełmińskiej, wspomniany wyżej Karol Hohenzollern. Chociaż nie zdołał zrealizować planów włączenia archidiakonatu pomorskiego do swojej diecezji, starał się podsuwać tam swoich ziemczonych kapłanów, aby przygotowywać sobie grunt pod przyszłą aneksję Pomorza, co w pewien sposób udało się zrealizować, ale dopiero w 1821 r.¹⁶

W czasie swoich rządów w diecezji biskup Rybiński miał kilku sufraganów. Przychodząc do diecezji, jeszcze jako koadiutor biskupa Antoniego Kazimierza Ostrowskiego, Rybiński zastał sufragana Jana Dembowskiego, który z powodu starości zrezygnował z urzędu w 1788 r.¹⁷ Następcą jego został, na prośbę ordynariusza, Marcin Ignacy Chyczewski, konsekrowany w 1789 r. i spełniający swoją posługę do 1796 r. Ostatnim zaś był Feliks Łukasz Lewiński, konsekrowany w 1794 r.¹⁸

Za czasów Rybińskiego był jeszcze drugi biskup sufragan, ale dla pomorskiej części diecezji. Od 1776 r. był nim Maciej Garnysz, który jednakże, jako referendarz koronny, a potem podkanclerzy, więcej oddawał się działalności politycznej niż posłudze biskupiej. Mianowany biskupem chełmskim w 1781 r., zrezygnował z sufraganii¹⁹.

Następnego sufragana, którym miał być Ludwik Stanisław Górski, w latach 1781–1796, nie dopuścił do urzędowania rząd pruski. W 1797 r. postarał się Rybiński o nominację dla Kazimierza Leona Lipskiego, prepozyta infulata z Chocza, ale ten, zanim przyjął sakrę, został zamordowany skrytobójczo w 1797 r. Podejrzenia szły w kierunku władz pruskich²⁰.

Zmarł biskup Rybiński nagle w swojej rezydencji, prawdopodobnie w Niesułkowie, dnia 4 I 1806 r. i został pochowany w kościele kolegiackim w Wolborzu²¹.

Od śmierci biskupa Rybińskiego diecezja praktycznie przez długi czas wakowała, chociaż od początku był przewidziany na ordynariusza Franciszek Skarbek Malczewski. Przez ten czas diecezją administrowali wikariusze kapitulni, czyli administratorzy, ale można się spodziewać, że za wiedzą, a pewnie i z jurysdykcją biskupa nominata.

Administratorem diecezji był Feliks Łukasz Lewiński, podówczas dziekan kapituły katedralnej wrocławskiej, a od 1795 r. biskup pomocniczy wrocławski²². Rządził diecezją do czasu objęcia biskupstwa przez Franciszka Malczewskiego, który w 1815 r. otrzymał potwierdzenie na biskupstwo i prekonizację papieską, przyjmując sakrę biskupią w Warszawie 5 listopada 1815 r.²³ Lewiński natomiast w tymże roku został pierwszym biskupem nowej diecezji podlaskiej²⁴.

Z czasów administracji Lewińskiego trudno odtworzyć skład konsystorza generalnego wrocławskiego, ponieważ schematyzmy z tego okresu nie zawierają informacji na ten temat. Dopiero w 1813 r. podano w nich skład tego konsystorza: pierwszą osobą był w nim Marcei Dzieścielski, nazwany pierwszym sędzią, a Lewiński, który przedtem wiele lat był oficjałem i wikariuszem *in spiritualibus*, dalej pełnił ten urząd, mając do pomocy współpracowników²⁵.

Swoje rządy administratora sprawował biskup Lewiński tak długo, ponieważ nie mógł zaraz objąć zarządu diecezją przewidziany dla niej kolejny biskup, Franciszek Skarbek Malczewski, który wprawdzie wyznaczony został na biskupa wrocławskiego przez rząd pruski 30 kwietnia 1806 r., ale z powodu okoliczności politycznych nie załatwiono tego w Rzymie. W zmienionych warunkach rząd Księstwa Warszawskiego podjął tę sprawę, dając nową nominację, a nawet miejsce w senacie, jednakże zatarg Napoleona z papieżem spowodował, że dopiero 5 listopada 1815 r. mógł on przyjąć sakrę biskupią, chociaż i teraz nie rezydował we Wrocławku. Wprawdzie odbył ingres do katedry, ale zaraz powrócił do Warszawy²⁶. Za tego biskupa pierwszym urzędnikiem w konsystorzu wrocławskim został prepozyt kapituły, Marcei Dzieścielski, późniejszy biskup sufragan wloc-

ławski i administrator diecezji po śmierci biskupa Wołowicza w 1822 r., a od 1825 r. biskup lubelski²⁷.

Przez cały okres Księstwa Warszawskiego (1807–1815) sytuacja diecezji wrocławskiej, ciągle kanonicznie pozostającej w swoich dawnych granicach, była niemal taka sama jak po pierwszym rozbiore, ponieważ przy Prusach pozostał cały archidiakonat pomorski, tym razem z Gdańskiem, i oficjał gdański, w imieniu ordynariusza wrocławskiego, zarządzał terytorium odłączonym. Był nim wówczas Franciszek Pawłowski, ustanowiony jeszcze przez biskupa Józefa Rybińskiego w 1805 r. i sprawował ten urząd do 1812 r., mieszkając głównie w Lubiszewie. Zastąpił go, już z mandatu biskupa Franciszka Malczewskiego, Aleksander Jezierski, proboszcz w Strzeczcu, piastując to stanowisko do śmierci w 1816 r.²⁸

Kongres Wiedeński (1815 r.), obradujący rzekomo w imię legitymizmu i dla przywrócenia porządku w Europie, okazał się dla Polski tym, który dokonał jej kolejnego rozbioru i zaspokoił pretensje terytorialne ówczesnych mocarstw kosztem ziem polskich.

Diecezjami, które najbardziej zostały dotknięte wprowadzonymi zmianami, była najpierw archidiecezja gnieźnieńska, której stolica ze stosunkowo niewielką ilością parafii pozostała w państwie pruskim, zaś duża liczba jej parafii znalazła się po 1815 r. pod zaborem rosyjskim, czyli w tzw. Królestwie Polskim.

Drugą zaś diecezją przeciętą kordonem granicznym była diecezja wrocławska, której stolica i niewielka część parafii kujawskich, właściwie dawny archidiakonat wrocławski, znalazły się w Królestwie Polskim, a przeważająca część, czyli archidiakonat kruszwicki i pomorski, pozostały w Prusach. Budziło to w okresie toczonych rozmów w sprawie nowej organizacji diecezji na ziemiach polskich uzasadnione obawy, czy diecezja wrocławska się ostoi. Rozumiała to kapituła wrocławska, która 7 lutego 1817 r. pisała do biskupa wrocławskiego Franciszka Malczewskiego, do Warszawy, takie bolesne słowa: „Katedra Twa, Pasterzu, ma być z posiadły swej ruszona, na inne miejsce przeniesiona i imię nawet starożytnego kościoła wrocławskiego zagubione”²⁹. Widać z tych słów, że orientowała się ona w treści rozmów dyplomatycznych i chciała w ten sposób skłonić biskupa Malczewskiego, aby bronił diecezji i jej stolicy.

W ostatnim okresie – jak to widać z dosyć dokładnych już schematyzmów – diecezja kujawsko-pomorska, na czele której stał Franciszek Skarbak Malczewski, miała kapitułę katedralną, w której prepozytem był Marcelli Dziecielski, pełniący w konsystorzu generalnym wrocławskim urząd wikariusza w sprawach duchownych i oficjała generalnego, dzieka-

nem był Feliks Lewiński³⁰, jednocześnie biskup pomocniczy, archidiaconem – Ludwik Kuczowski, scholastykiem – Antoni Lewiński, kantorem – Antoni Niewieściński. Kanonikami zaś byli: Ignacy Czyżewski, Mikołaj Chomentowski, Ksawery Jezierski, Jan Wierciński, Marcin Dunin, Franciszek Pawłowski i Antoni Fijałkowski.

Drugim kolegium kapitulnym była kapituła kruszwicka, w której zasiadało sześciu prałatów, a więc prepozyt, dziekan, archidiacon, scholastyk, kustosz i kanclerz, oraz trzynastu kanoników³¹.

Na terenie należącym do diecezji, w dekanacie wolborskim, była trzecia kapituła, mianowicie kapituła kolegiacka wolborska, licząca pięciu prałatów i czterech kanoników³².

Sytuacja diecezji wrocławskiej nie była łatwa, ponieważ przy stolicy diecezji, w granicach Królestwa Polskiego, pozostało niewiele parafii. Właściwie był to jedynie archidiaconat kujawski, na który składały się dekanaty: brzeski³³, bobrownicki³⁴, izbicki³⁵, kowalski³⁶, nieszawski³⁷, radziejowski³⁸, służewski³⁹, a także przypisywany do tego archidiaconatu dekanat wolborski⁴⁰. Od 1800 r. należała do tego archidiaconatu także parafia w Duninowie, przyłączona tu z diecezji płockiej mocą bulli papieskiej *Ad universam gregis Domini curam* z 9 września 1800 r.⁴¹ Należało więc do Wrocławka 77 parafii. Oficjałem generalnym dla tego archidiaconatu był Marcelli Dziecielski, prepozyt kapituły wrocławskiej i oficjał kujawski⁴².

Mniejszy był archidiaconat kruszwicki, który w 1818 r. obejmował dekanaty: kruszwicki, inowrocławski, gniewkowski i fordoński, razem liczący 43 parafie⁴³.

Znacznie większy był archidiaconat pomorski, gdzie w 1817 r. było dziewięć dekanatów: gdański, tczewski, gniewski, nowski, starogardzki (gdański), pucki, mirachowski, lęborsko-bytowski i świecki. Razem z kościołami filialnymi archidiaconat ten liczył wówczas 122 ośrodki duszpasterskie⁴⁴. Na czele konsystorza generalnego pomorskiego, czyli gdańskiego, stał Aleksander Jezierski, zaś konsystorzowi foralnemu w Świeciu przewodniczył Józef Prądyński, tamtejszy proboszcz⁴⁵.

Seminarium Duchowne, na czele którego w 1818 r. stał prefekt ks. Józef Różycki, a profesorami byli ks. Michał Mioduszewski i ks. Borgiasz Domżański, liczyło 12 alumnów⁴⁶. W 1819 r. w miejsce ks. Domżańskiego przyszedł ks. Antoni Kupczyński, zaś liczba alumnów zwiększyła się do 16 osób⁴⁷.

Biskupi czuli się odpowiedzialnymi za duszpasterstwo także na terenach odłączonych od diecezji przez granice polityczne. Ponieważ nie mogli tam

sprawować bezpośrednio jurysdykcji, dlatego ustanawiali swoich zastępców w charakterze oficjałów generalnych i administratorów.

Biskup włocławski Malczewski, chcąc zabezpieczyć sprawy kościelne w odłączonym archidiaconacie pomorskim i prawie całym archidiaconacie kruszwickim, zaraz po postanowieniach Kongresu Wiedeńskiego nazначył ks. Stanisława Rosońkiewicza, kanonika lwowskiego i kapelana przy kaplicy królewskiej w Gdańsku, na oficjała gdańskiego i pomorskiego, dając mu władzę dla terenów odłączonych. Kiedy zaś w 1817 r. została ustalona granica Wielkiego Księstwa Poznańskiego i wszedł do niej obszar archidiaconatu kruszwickiego, wówczas jurysdykcji dla tej części diecezji biskup włocławski udzielił Tymoteuszowi Gorzeńskiemu, biskupowi poznańskiemu, czyniąc go „administratorem i oficjałem generalnym tej części diecezji kujawskiej, która znalazła się w granicach Wielkiego Księstwa Poznańskiego pod panowaniem króla Prus, a obejmująca cały archidiaconat kruszwicki”⁴⁸.

Sytuacja diecezji włocławskiej na początku XIX wieku, wytworzona w następstwie rozbiórów Polski, a usankcjonowana przez Kongres Wiedeński w 1815 r., wymagała jakiegoś rozwiązania. Diecezje polskie zostały poprzecinane granicami politycznymi. Zaborcy chcieliby sami dokonać zmian w podziale administracyjnym kościelnym na ziemiach zabranych, ale jednak wiedzieli, że wszelkie zmiany granic diecezji mogą się dokonać jedynie powagą Stolicy Apostolskiej.

Wszystko zatem zależało od rozmów dyplomatycznych i od postawy Stolicy Apostolskiej. Na rozmowach tych zależało zarówno stronie kościelnej, ponieważ zaistniała sytuacja uniemożliwiała nie tylko normalną administrację kościelną, ale także odpowiednie duszpasterstwo. Ze strony zaś państwowej, na unormowaniu tych spraw zależało głównie carowi Aleksandrowi I, który ogłosił już w 1815 r. od siebie konstytucję dla Królestwa Polskiego, postanawiającą, że on będzie królem „Królestwa”, stąd jego życzeniem było, aby mógł się koronować w Warszawie⁴⁹.

Rozmowy dyplomatyczne, jakie rozpoczęto ze Stolicą Apostolską, nie były łatwe, a to głównie z tego powodu, że tak w przypadku Rosji, jak i Prus, były to państwa innowiercze i ich panujący także byli innowiercami.

Chodziło najpierw o utworzenie metropolii warszawskiej, która objęłaby nowy twór, jakim było „Królestwo”. W związku z tym, wypełniając pragnienie cara, władze w Warszawie wysunęły projekt, aby przyszłe diecezje dostosować do nowego, ustalonego przez namiestnika generała Józefa Zajączka, podziału na województwa, których było osiem. Postulowano przy tym, żeby w Warszawie została ustanowiona metropolia dla Królestwa

Polskiego⁵⁰. Komisja Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, jako ministerstwo zajmujące się tymi sprawami, przekazało Stolicy Apostolskiej 15 stycznia 1817 r. memoriał postulujący utworzenie nowej metropolii warszawskiej, dokonanie nowych rozgraniczeń diecezji i zniesienie wielu kolegiat, opactw i klasztorów, aby uzyskane stąd fundusze pokryły wydatki związane z reformą⁵¹.

Rozmowy utrudniało także żądanie dyplomacji rosyjskiej, żeby car miał prawo mianowania biskupów. Natomiast Stolica Apostolska pragnęła podtrzymać uprawnienia arcybiskupa gnieźnieńskiego na terenie Królestwa. Jednakże strona rządowa wymogła ustanowienie metropolii warszawskiej, czego dokonano specjalną bullą *Militantis Ecclesiae* z 12 marca 1818 r., a pierwszym metropolitą został dotychczasowy biskup wrocławski Franciszek Skarbek Malczewski. Arcybiskup warszawski został mianowany bullą *Romani Pontificis* prymasem Królestwa Polskiego. Breve *Justis gravinibusque causis* z 28 marca 1818 r. ostatecznie wyłączyło tereny znajdujące się w Królestwie z archidiecezji gnieźnieńskiej. Wreszcie, po negocjacjach prowadzonych pomiędzy papieżem Piusem VII a carem rosyjskim i jednocześnie królem Królestwa, Aleksandrem I, bulla *Ex imposita Nobis* z 30 czerwca 1818 r. dokonała nowego rozgraniczenia diecezji w Królestwie⁵².

Te rozstrzygnięcia w największym bodaj stopniu dotyczyły diecezji wrocławskiej. Bulla cyrkumskrypcyjna z 1818 r. bowiem określiła zarówno nową nazwę diecezji, jak i nowe jej granice.

Gdy chodzi o nazwę, wzięto pod uwagę stanowioną zasadę, że diecezje powinny pokrywać się z województwami. Jednak Włocławek nie został siedzibą województwa. Ponieważ wykonawca bulli, nowy arcybiskup warszawski postanowił, że gros terytorium historycznej archidiecezji gnieźnieńskiej, jakie znalazło się w Królestwie, zostanie w diecezji dawnej wrocławskiej, stąd ucieknięto się do swoistego rozwiązania. Mianowicie przewidziano, że siedzibą biskupa będzie jednak wojewódzkie miasto Kalisz. Jednakże więzów z Włocławkiem nie zerwano. Stąd bulla mówi, że diecezja będzie nosiła nazwę: „wrocławska albo kaliska”. Bulla ta dalej orzekała, że diecezja ta składać się będzie z 344 parafii, imiennie wyliczonych.

Szczegóły przeprowadzanych zmian zostały jednak pozostawione wykonawcy, nowemu arcybiskupowi warszawskiemu, Malczewskiemu.

PRZYPISY

¹ B. K u m o r, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej 1772–1918*, Kraków 1980, s. 14.

² Tenże, *Granice metropolii i diecezji polskich (966–1939)*, nadb. z „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 18–23(1969–1973), s. 326; tenże, *Ustrój i organizacja...*, dz. cyt., s. 175.

³ Zob. S. Chodyński, *Konsystorze w diecezji kujawsko-pomorskiej*, Włocławek 1914, s. 67n.

⁴ Zob. K. Bieszk, *Walka zakonu krzyżackiego z Polską o przynależność kościelną archidiakonatu pomorskiego*, Toruń 1927; B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich (966–1939)*, poz. cyt., s. 94–95.

⁵ B. Kumor, *Granice metropolii...*, poz. cyt., s. 236.

⁶ P. Czaplowski, *Wykaz oficjalów gdańskich i pomorskich od 1467–1824*, „Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 19(1912), s. 6, 100–102. Biogram tego biskupa zob.: S. Chodyński, *Biskupi sufragani włocławscy*, Włocławek 1906, s. 86–88; P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999*, wyd. 2, Warszawa 2000, kol. 49.

⁷ Biogram tego biskupa zob.: S. Chodyński, *Biskupi sufragani włocławscy*, dz. cyt., s. 88–90; P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce...*, dz. cyt., kol. 109.

⁸ J. Wąsicki, *Ziemie polskie pod zaborem pruskim. Prusy południowe 1793–1806*, Wrocław 1957, s. 31.

⁹ B. Kumor, *Granice metropolii...*, poz. cyt., s. 236.

¹⁰ P. Czaplowski, *Wykaz oficjalów...*, poz. cyt., s. 103 podaje datę 14 marca 1773 r., zaś S. Chodyński, *Konsystorze...*, dz. cyt., s. 84 podał datę 24 marca 1774 r.

¹¹ P. Czaplowski, *Wykaz oficjalów...*, poz. cyt., s. 102–104, gdzie jest podany życiorys tego prałata.

¹² Tamże, s. 104; S. Chodyński, *Konsystorze...*, dz. cyt., s. 84.

¹³ Biogram tego prałata podał: P. Czaplowski, *Wykaz oficjalów...*, poz. cyt., s. 105–107.

¹⁴ Tamże, s. 111–112; S. Chodyński, *Konsystorze...*, dz. cyt., s. 84–85.

¹⁵ P. Czaplowski, *Wykaz oficjalów...*, poz. cyt., s. 112.

¹⁶ J. Wysocki, *Józef Ignacy Rybiński, biskup włocławski i pomorski 1777–1806. Zarys biograficzny na tle rządów diecezją*, Rzym 1967, s. 264–266.

¹⁷ Tamże, s. 233; S. Chodyński, *Biskupi sufragani włocławscy*, dz. cyt., s. 75.

¹⁸ S. Chodyński, *Biskupi sufragani włocławscy*, dz. cyt., s. 77–78; J. Wysocki, *Józef Ignacy Rybiński...*, dz. cyt., s. 234.

¹⁹ Tamże, s. 235; S. Chodyński, *Biskupi sufragani włocławscy*, dz. cyt., s. 88–90.

²⁰ J. Wysocki, *Józef Ignacy Rybiński...*, dz. cyt., s. 235–236.

²¹ Z. Anusik, A. Strojnowski, *Rybiński Józef Ignacy Tadeusz*, w: *Polski słownik biograficzny* (PSB), t. 23, Wrocław 1991–1992, s. 337.

²² Archiwum Diecezjalne we Włocławku (ADWł), Archiwum biskupów kujawsko-pomorskich, Akta administratora Feliksa Lewińskiego, sygn. A dział. 62(66), k. 12; Schematyzm diecezji kujawsko-pomorskiej 1807; S. Chodyński, *Katalog prałatów i kanoników włocławskich*, Włocławek 1914, k. 492–505 (rkps w ADWł); tenże, *Biskupi sufragani włocławscy*, dz. cyt., s. 77.

²³ ADWł, Akta kap., pos. 35(246), s. 420.

²⁴ M. Manteufflowa, *Lewiński Feliks Łukasz*, w: PSB, t. 17, Wrocław 1972, s. 241.

²⁵ Zob. Schematyzmy diecezji kujawsko-pomorskiej z lat 1802, 1813, 1815.

²⁶ M. Żywczyński, *Malczewski (Skarbek Malczewski) Franciszek*, w: PSB, t. 19, Wrocław 1971, s. 279.

²⁷ Zob. biogram – S. Chodyński, *Biskupi sufragani włocławscy*, dz. cyt., s. 78–79.

²⁸ P. Czaplowski, *Wykaz oficjalów...*, poz. cyt., s. 6–7, 113–117; S. Chodyński, *Konsystorze...*, dz. cyt., s. 98–101.

²⁹ B. Kumor, *Granice metropolii...*, poz. cyt., s. 237.

³⁰ Biogram zob. S. Chodyński, *Biskupi sufragani włocławscy*, dz. cyt., s. 77–78.

³¹ Schematyzm diecezji kujawsko-pomorskiej 1818, s. 1–4. W tym roku podano wykaz dekanatów kujawskich, ale niepełny. Jednak korzystamy z tego schematyzmu, bo jest ostatnim przed zmianami.

³² Tamże, s. 4.

³³ Obejmował parafie: Brześć, Boniewo, Dąbie, Kłobia, Kruszyn, Kościelna Wieś, Lubraniec, Lubomin, Osięciny, Wieniec, Włocławek, Wistka, Zgłowiączka i Duninowo, czyli razem 14 parafii.

³⁴ Dekanat ten, leżący po prawej stronie rzeki Wisły składał się z parafii: Bobrowniki, Szpetal, Chełmica, Ciecchocin, Dobrzejewice, Nowogród, Zaduszniaki i filia parafii Dobrzejewice, Złotoria, czyli 7 parafii.

³⁵ Niewielki ten dekanat obejmował parafie: Chalno, Izbica, Lubotyń, Mąkoszyn, Orle, Sadlno i Świerczyn, razem 7 parafii.

³⁶ Należały doń parafie: Białotarsk, Chodecz, Choceń, Błenna, Grabkowo, Kowal, Kłótno, Kłóbka, Lubień z filią Pierowa Wola, Przedecz, Łanięta i Śmiłowice, razem 12 parafii.

³⁷ Należało doń tylko 5 parafii, a mianowicie: Lubanie, Nieszawa, Raciążek, Słońsk i Zbrachlin.

³⁸ Dekanat radziejowski miał parafie: Bronisław, Broniewo, Buczyna, Bytoń, Piotrków, Kaczewo, Krzywosądza, Radziejów, Połajewo i Witowo, czyli 10.

³⁹ Są to parafie: Bądkowo, Grabie, Koneck, Kobielice, Ostrowąs, Łowiczek, Podgórz, Sędzin, Straszewo, Siniarzewo i Służewo. Jednak z nich Grabie, Kobielice i Podgórz leżały po stronie pruskiej, czyli ostatecznie pozostawało 8 parafii.

⁴⁰ Dekanat ten, położony w ziemi sieradzkiej, liczył 8 parafii, a więc Wolbórz, Czarnocin, Chorzęcin, Łaznów, Niesułków, Łódź, Gałków i Nagorzyce.

⁴¹ B. K u m o r, *Granice metropolii...*, poz. cyt., s. 237.

⁴² Schematyzm diecezji kujawsko-pomorskiej 1816, s. 5–9.

⁴³ Tamże, s. 5–14; Schematyzm diecezji kujawsko-pomorskiej 1817, s. 14–15, gdzie podano dekanat fordoński, do archidiaconatu kruszwickiego zaliczony.

⁴⁴ Schematyzm diecezji kujawsko-pomorskiej 1817, s. 15–23.

⁴⁵ Tamże, s. 5.

⁴⁶ Tamże, s. 14.

⁴⁷ Schematyzm diecezji kujawsko-kaliskiej 1819, s. 12–13. Ten schematyzm podał jeszcze wszystkie dane z archidiaconatu włocławskiego i kruszwickiego, nie uwzględniając jeszcze nowego porządku po 1818 r.

⁴⁸ S. C h o d y ń s k i, *Włocławska diecezja*, w: *Encyklopedia kościelna* [Nowodworskiego], t. 32, s. 58; B. K u m o r, *Granice metropolii...*, poz. cyt., s. 237.

⁴⁹ Tamże, s. 201.

⁵⁰ M. W ę g l e w i c z, *Zabiegi prawodawcze i dyplomatyczne nad utworzeniem arcybiskupstwa warszawskiego*, Warszawa 1918, s. 7n.

⁵¹ *Materiały do dziejów organizacji Kościoła katolickiego w Królestwie Polskim 1815–1820*, w: *Teki archiwalne*, t. 3, Warszawa 1954, s. 180; B. K u m o r, *Granice metropolii...*, poz. cyt., s. 202..

⁵² Archiwum Diecezjalne we Włocławku, Dokumenty samoistne, Dok. 2782: Bulla *Ex imposita Nobis*; S. L i b r o w s k i, *Inwentarz realny dokumentów Archiwum Diecezjalnego we Włocławku. Dokumenty samoistne*, t. 5, Włocławek 1996, s. 253; B. K u m o r, *Granice metropolii...*, poz. cyt., s. 203–204.